

Gubbesjuken på Riksteatret

Blackbird inviterer til en nyansert forståelse av overgrep. Burde det også tatt stilling?

OMTALE:

Peder Kjøs

PUBLISERT 6. november 2012

PSY
KOL
OGI

LANGE SKRITT: Etter 15 år er Una kommet tilbake for å konfrontere overgriperen Ray. Hun framstår som en slags hevner, et spøkelse fra fortiden som vil ha oppreisning.

Foto: L. P. Lorentzen/Riksteatret

BLACKBIRD

Forfatter: David Harrower

Regi: Kim Sørensen

Sted: Riksteatret

På turné fra 9. oktober. Nypremiere på Det Norske Teatret 10. januar 2013

I det kjipe kopirommet på en liten bedrift et sted i England møtes Una (Marie Blokhus) og Ray (Vidar Sandem). «Sjokk», sier Una, og det er det sannelig. Sist de møttes, for 15 år siden, var han 40, hun 12. De hadde et seksuelt forhold som endte med rettssak og

fengselsdom. Hver for seg har begge prøvd å lage seg et nytt liv, men den felles fortiden er ikke så tilbakelagt, likevel.

«En kjærlighetshistorie», insisterte Harrower da han skrev stykket til Edinburgh internasjonale teaterfestival i 2005. Harrower og Riksteateret inviterer til en nyansert forståelse av det som så enkelt kan defineres – og utdefineres – som overgrep. Una har gått i terapi og konfronterer Ray, hun har gått inn i den rollen hjelperne har definert for henne, og samtidig blitt en slags hevner, et spøkelse fra fortiden som vil ha oppreisning. Ray har vært i fengsel og brukt tiden til å lese om overgrep og overgripere, og ja, han kan gi henne bekreftelsen, det *var* et overgrep – men ... Ikke noe men, sier Una, men også for henne er det et stort, stort *men* knyttet til den rollen hun har fått og tatt.

Spenningen i stykket henger på denne vekslingen karakterene gjør mellom forskjellige roller. De går inn og ut av posisjonene som offer, overgriper, sint, trist, den som har kommet videre, den som tar ansvar. Men så er det dette ene rollesettet begge trekkes mot, det som alle kreftene rundt dem nekter dem å spille: kjærester.

Utfordrer grenser

I *Blackbird* utfordres grensene mellom voksen og barn, kjærlighet og sex – hadde det vært greit at Ray møtte Unas tydelige behov for voksenkontakt hvis han bare ikke hadde ligget med henne? – og mellom kategoriene i våre, tilskuernes, hoder. Har Una og Ray lov til å kalle det de har vært igjennom, for en kjærlighetshistorie? Og vi som ser på, kan vi anerkjenne elementet av kjærlighet, eller er det ganske enkelt overgrep, og ferdig med det?

«For å sette det på spissen: Er historien om Una og Ray relevant for dommeren i Sør-Gudbrandsdal tingrett?»

Når stykket vises samtidig som ordføreren i Vågå møter anklager om et flerårig seksuelt forhold til en nå 16 år gammel jente, blir også en annen grense relevant: den mellom kunst og virkelighet. I kunsten godtar vi uten videre at et seksuelt forhold mellom en voksen og et barn kan være noe mye mer, noen ganger kanskje til og med noe helt annet, enn et overgrepsforhold. Disse nyansene har vært utfordret mange ganger før, fra Nabokovs roman *Lolita* (1955) og ikke minst Kubricks filmatisering av denne (1962), via *American Beauty* (1999) til den ekstreme fokuseringen i japanske *Lolicon*-tegneserier. Forholdet mellom godt voksne menn og svært unge jenter har en egen, ganske spesiell plass i kulturen, som en slags standardisert og ganske trygg provokasjon, men også som noe udiskutabelt avskyelig, og likevel forlokkende. *Blackbird* går langt utenpå de spekulative variantene og plasserer seg i tradisjonen blant de vellykkede problematiseringene av de enkle kategoriseringene våre. Men likevel: Hva med virkeligheten? Er det like stort rom for nyanser der?

Avskyelig - og forlokkende

Også i virkelighetens verden er forhold mellom eldre menn og unge jenter avskyelig, men forlokkende. Vi tenker og vi prater om det, enten vi kaller det lolitakompleks, gubbesjuka eller bare stempler det som perverst eller latterlig. Ordføreren fra Vågå plasserer seg i rekken etter Jerry Lee Lewis, Roman Polanski, Terje Søviknes, den mannlige engelske læreren som nylig rømte til Frankrike med sin 15 år gamle elev, den kvinnelige læreren i Østfold som tidligere i år ble dømt for å ha hatt sex med en elev. Hvor mange av de besøkende på nettsiden *deiligst.no* er menn i 40- og 50- åra? Ganske mange, er det grunn til å tro. Prøv å google «old man young girl», hvis du vil ha en deprimerende stund foran maskinen. Temaet er evig aktuelt.

En ny studie presentert i oktobernummeret av Tidsskriftet viser at hele 24 prosent av jenter under 16 år (og 12 prosent av guttene, la oss ikke glemme det!) er utsatt for uønskede seksuelle handlinger. Ungdom, også de veldig unge, er seksuelle vesener, og ikke minst er de seksualiserte vesener, i virkeligheten så vel som i kunst av høyst variabel kvalitet. Hva synes vi om det? Hvilke nyanser synes vi er interessante og spennende i dette bildet? Kunsten stiller spørsmål og utfordrer, men i virkelighetens verden gir vi også svar. Vi dømmer, både i rettssaler og i våre egne og hverandres liv. Under *Blackbird* ble jeg sittende og tenke på dette med spørsmål og svar. Skal kunsten bare spørre og utfordre? Eller skal den også gi svar? Kan et teaterstykke også gi en konklusjon? Ta stilling? Fra programmet klipper vi: «[...] *Blackbird* er ei viktig historie, ei historie som passer bedre for teater enn verkelegheita. For med teater kan vi gå bakanfor svart/kvitt. Vi kan ta opp dei vanskelege sakene. Vi kan stille spørsmål i staden for å komme med svar.» Men er dette nok? Er ikke disse spørsmålene stilt mange ganger allerede?

Kunst og virkelighet

Hvis kunsten ikke kan gi forslag til svar, bare spørsmål, blir den da særlig relevant? For å sette det på spissen: Er historien om Una og Ray relevant for dommeren i Sør-Gudbrandsdal tingrett? Kanskje. For oss som følger saken fra avstand, er *Blackbird* i hvert fall en påminnelse om at det blir for banalt, for umenneskelig og selvgodt, bare å avskrive ordføreren som et perverst svin, hvis han da er skyldig. Men – vi bør vel ta med oss stykkets *men* videre: Det han er siktet for, kan være forståelig, men det er jo likevel *galt*.

Riksteatret lykkes med sitt forsett om å sette et spørsmålstegn ved våre raske dommer over andres livsdefinerende forhold og handlinger. Grenser blir diskutert, så vel i skuespillernes vekslings mellom posisjoner som i den effektive scenografien, der grensene helt konkret går i bakken med et brak. Teksten er svært nyansert og bærer i seg så mange mulige fortolkninger. Et raskt sveip på YouTube etter klipp fra andre oppsetninger gir inntrykk av at Riksteatret har valgt å spille ut det komplekse og mangetydige mer enn flere andre ensembler. Å forenkle eller tydeliggjøre teksten ville være å banalisere den, men kunne det likevel vært mulig å gi forslag til svar, slik virkeligheten krever, også i teatret? I Riksteatrets oppsetning har man valgt å kutte litt i

avslutningen, på en måte som gjør at et ganske sterkt moralsk imperativ i teksten går tapt. I mitt perspektiv er dette valget beklagelig, fordi det svekker en forbindelseslinje til påtrengende ytre realiteter, utenfor Ray og Unas boble, og dermed også mellom stykket og den virkelige verden. Jeg anbefaler derfor både å oppleve Riksteatrets fortolkning og å lese Harrowers tekst.

DOBBELTBЛИKK: Ray gir Una bekreftelsen, det var et overgrep - men ...
Ikke noe men, sier Una. Men også for henne er det et stort men knyttet
til den rollen hun har fått og tatt.

Foto: L. P. Lorentzen/Riksteatret

Helt sist det som føles som en litt plump innvending, men likevel: Hvorfor ender den kvinnelige hovedrollen på film og teater nesten alltid opp naken, særlig hvis hun er ung

og pen? I Harrowers egen sceneanvisning står det da virkelig «They begin to undress each other», men mens Blokhus blir stående med overkroppen bar, røres ikke en knapp i skjorta til Sandem. Ville ikke det gjensidige i sårbarheten til Una og Ray vært tjent med at begge, eller kanskje bare Sandem, ble avkledd?

pedkj@online.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 49, nummer 11, 2012, side 1104-1105

OMTALE:

Peder Kjøs, Psykologisk institutt,, Universitetet i Oslo